

vogelwerkgroep de kempen -stadsvogelprojektgroep eindhoven-

vogels in de stad eindhoven

milieu educatie centrum -eindhoven

VOORWOORD

Dit boekje is bedoeld als toevoeging aan de tentoonstelling 'Vogels in de stad Eindhoven' 1987, welke wordt georganiseerd door de Vogelwerkgroep 'De Kempen' in samenwerking met het Milieu Educatie Centrum te Eindhoven.

Het bevat een paar artikelen en wetenswaardigheden over een aantal willekeurig gekozen vogels, die leven in een zeer dynamisch milieu; DE STAD.

Met dank aan de inventarisatie medewerkers van de afgelopen vier jaar:

Rob Arends, Hans van As, Ernest van Asseldonk, Erik Bergmeester, Jack Bos, Ru Bossong, Jan Busser, Louis Claassen, Kees Goudsmit, Pierre Maréchal, Dimitrie Montfoort, Henk Munsters, Guus Nas, Huub Ragas, Pierre van Rooy, Willem Veenhuizen, Bob van der Wijk, Gerard van der Wiel, Herman Wijn.

Namens Vogelwerkgroep 'De Kempen'
Initiatiefnemer Stadsvogelproject-
groep Eindhoven
Bussele 32, 6541 PB EINDHOVEN

Milieu Educatie Centrum
Gennepeweg 145
5644 RS EINDHOVEN

september 1987

INHOUDSOPGAVE

BLADZIJDE

VOORWOORD	2
INLEIDING	3
STADSVOGELONDERZOEK EINDHOVEN	3
TENTOONSTELLING "VOGELS IN DE STAD EINDHOVEN"	4
VOGELS IN STEDELIJKE GEBIEDEN	5
STADSVOGELS; EEN UITDAGING VOOR WAARNEMERS EN ONDERZOEKENDE GEESTEN	9
ENKELE STADSVOGELS NADER TOEGELICHT	
KOOLMEES EN PIMPELMEES	16
TURKSE TORTEL	21
HOUTDUIF	24
KUIFLEEUWERIK	27
ZWARTE ROODSTAART	30

Uitgave: Vogelwerkgroep "De Kempen" in samenwerking met het
Milieu Educatie Centrum te Eindhoven

Omslag: Fred Geven

Tekst: Pierre Maréchal
Willem Veenhuizen

Tekeningen: Huub Ragas

INLEIDING

Stadsvogelonderzoek Eindhoven

Algemeen

Eind 1983 is het idee ontstaan om de vogelbevolking in de bebouwde kom van Eindhoven te gaan inventariseren.

In 1984 zijn we gestart met een vijfjarig durend onderzoek.

Er is wel iets bekend over het vóórkomen van vogels in bos-en natuurgebied, maar "vogels kijken" in de stad is niet erg populair.

Daarom hebben een aantal leden van Vogelwerkgroep 'De Kempen' een stadsvogelprojectgroep in het leven geroepen die op langere termijn het vogelgebeuren in de stad verder zal gaan uitdiepen.

Het onderzoek

Ieder jaar wordt door ca. 8 à 10 vogelaars een gedeelte van de stad geïnventariseerd.

De methode van inventariseren wordt gedaan volgens de "territoriumkartering".

Dat wil zeggen dat ieder zingend mannetje op een kaart wordt ingetekend.

Als voorwaarde hebben we gesteld, dat de onderzoeker 2 keer in de maanden maart, april, mei, juni en soms in juli (aanvullende waarnemingen), het desbetreffende gebied in zijn geheel moet karteren.

Een ander criterium is, dat men minimaal 3 uur per 100 ha. in het gebied moet doorbrengen.

Veel onderzoek gegevens zijn gehaald uit het 'Handboek Vogelinventarisatie' 1985.

Verwerken van de gegevens

Van alle gekarteerde zingende mannetjes wordt per soort bekeken welke zangposten van hetzelfde mannetje zijn (klusteren).

Deze samenvoegingen worden dan weer op een soort totaalkaart verwerkt, de stippenkaart.

Op deze stippenkaart kunnen we het voorkomen en de verspreiding van de betreffende soort in één oogopslag overzien.

Ook hier is weer gebruik gemaakt van het 'Handboek Vogelinventarisatie' 1985.

Tot heden (1987) is in totaal 2513 ha van de ca. 3800 ha bebouwde kom onderzocht.

Op deze oppervlakte zijn dat maar liefst 57 verschillende soorten vogels als territorium bezittende in de stad aange- troffen.

Als het onderzoek is afgerond (1988) is het de bedoeling om alle gegevens te bundelen in boekvorm, als de "Stads- avifauna van Eindhoven".

Tentoonstelling 'Vogels in de stad Eindhoven'

Doel van de tentoonstelling is niet alleen de bezoeker te infor- meren over de typische stadsvogels, maar ook welke relatie deze vogels met hun omgeving hebben en de invloed die wij, als mensen daarop (kunnen) hebben.

De tentoonstelling is opgezet voor een zeer breed publiek. Door middel van speciale teksten zal de tentoonstelling voor kin- deren begrijpelijk zijn, terwijl de basis van de tentoonstelling, n.l. gedegen onderzoek, de amateur- of beroepsbiologen zal boeien.

Van de meeste, bekende vogels in de stad wordt verteld waar ze voorkomen en er wordt verteld hoe verschillende structuren in de stad een verschillende vogelwereld hebben. Verschillen zijn bijvoorbeeld te vinden tussen oude en nieuwe stads- wijken; tussen parken, bestaande uit overwegend gras en parken met veel struiken.

U zult, nadat u de tentoonstelling gezien heeft, ineens veel meer weten over de vogels die u bijna elke dag ziet.

OPENINGSTIJDEN: Maandag t/m vrijdag 13.30 - 17.00 uur
zondag 14.00 - 17.00 uur

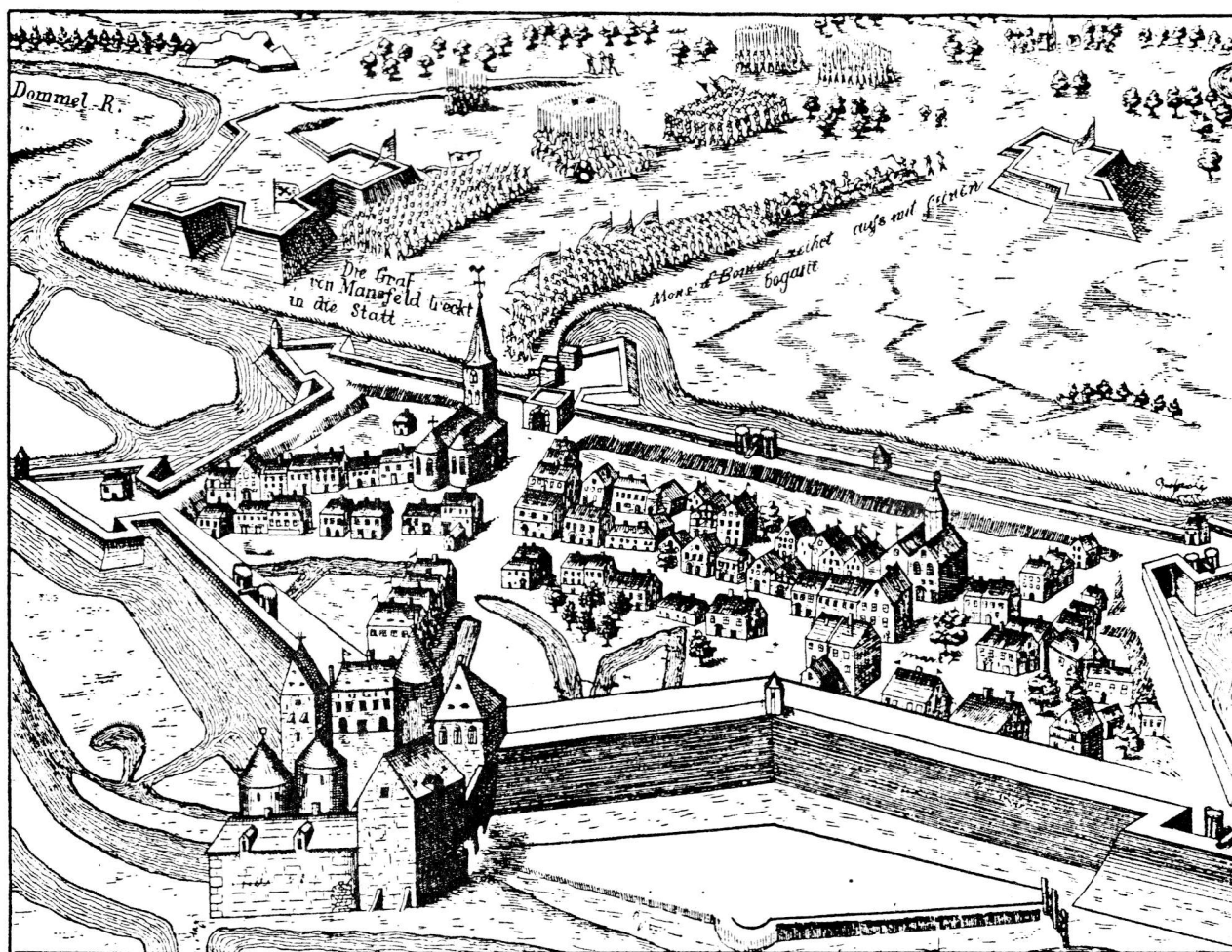
Voor groepen na afspraak tevens:

Dinsdag t/m vrijdag 9.00 - 12.30 uur

De toegang is gratis.

Vogels in stedelijke gebieden

In de Achttiende- en Negentiende eeuw nam het aantal dorpen toe en ontwikkelden grotere steden zich verder. Een aantal vogelsoorten vonden hier nieuwe levensmogelijkheden. (zie afbeelding 1)
Tot aan de industriële opbloei waren de huizen compact en aan elkaar gebouwd, terwijl de straten erg nauw waren.

● Een uit 1585 daterende kaart van Eindhoven, die duidelijk aangeeft dat de toenmalige grachtengordel nagenoeg gelijk is aan de huidige binnenring. Binnen de gordel zijn onder meer de Markt, Rechtestraat, Stratums-eind en Ten Hagestraat/Kerkstraat herkenbaar.

Afb.1. In de Middeleeuwen waren vogels als: Gierzwaluw, Spreeuw, Huismus en 'Stadsduif' al in de stad aanwezig.
Uit: Eindhovenens Dagblad 20-02-1987.

Hierdoor bleef er niet of nauwelijks ruimte over voor tuinen, parken en groenstroken.

Een aantal vogelsoorten waren toen reeds in die steden aanwezig zoals: Huismus, Gierzwaluw, Kauw, Spreeuw en mogelijk ook de verwilderde duif.

Binnen de stadsmuren waren ook andere soorten te vinden zoals Huis- en Boerenzwaluw.

Nog steeds zijn deze soorten waarneembaar aan stadsranden.

De Huiszwaluw kan zich hier en daar nog vrij dicht bij het centrum vestigen.

Dit hangt samen met geschikte omgevingsfactoren.

Gelijktijdig met de uitbreiding van het stedelijk milieu ontstonden andere mozaïk-vormige omgevingsstructuren.

Hierdoor zijn voor vele andere vogelsoorten nieuwe levensmogelijkheden ontstaan.

De stad biedt een aantal relatieve voordelen voor sommige soorten zoals:

- Een warmer microklimaat, vooral in de winter is dit belangrijk
- Veel voedsel in de vorm van "vruchtbare" gazons, boom- en onkruidzaden, bessen van alleen inheems plantsoen, afval en etensresten (wintervoeding door de mens)
- De nestgelegenheid in muurholten, daknissen, boomkruinen, dichte struiken, hagen en zelfs op de grond.

Er zijn ook enkele negatieve ontwikkelingen te melden zoals:

- Door de bouwactiviteit wordt veel levensruimte vernietigd
- Veel sterfgevallen ten gevolge van het verkeer en onrust
- Katten, loslopende honden en kinderen vormen bedreigingen
- Biotoopvernietiging van bodembroeders (maai-beheer)
- Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen
- Het niet vogel-vriendelijk plantsoenbeheer (bewust of onbewust)
- De luchtvervuiling als gevolg van autogassen, industrie en open haarden

Dit soort aspecten heeft dikwijls invloed op de individuele vogel maar maakt op populatienivo (behoudens bij bodembroeders) nog nauwelijks iets uit.

Zijn er verstedelijkings kenmerken bij vogels?

De laatste 20 jaar zijn bij veel vogels, die in de stad verblijven of er zich gevestigd hebben, aanpassingen waargenomen, waardoor ze in het stedelijk gebied konden leven.

In de literatuur zijn talrijke mededelingen te vinden over 'rariiteiten' en afwijkingen bij vogels in het stedelijk milieu, zoals:

1. De ongewone broedplaatsen (artificiële)
Bijvoorbeeld merels die nestelen in lantaarnpalen en Turkse tortelduiven op schoorstenen.

2. Gedragsafwijkingen.

Het minder schuw worden, andere voedselkeuze (Houtduiven die in de vroege ochtend langs frietkramen scharrelen).

3. Kleurverschillen (mutaties).

Merels en huismussen met veel witte veren, soms bijna geheel wit. (albino)

Het is overigens beslist niet altijd zo dat dergelijke kenmerken alleen voor de vogels binnen het stedelijk gebied zijn waar te nemen. Maar de stad is een zo sterk en snel veranderend eco-systeem, dat de vogels en ook andere dieren hierop hun levenswijze snel moeten kunnen aanpassen.

Dichtheden en biotoopbinding in de stad

Nemen wij de groep vogels die al sedert een eeuw of langer in toenemende mate de steden bevolken, dan is het opvallend dat zij hierin vaak hun optimum in verspreiding bereiken.

Vooraf in de wat meer 'natuurlijk aandoende biotooptypen', zoals begraafplaatsen en parken bereikt de vogelbevolking dichtheden van 9/16 paren/ha.

Villawijken en ruim van groen voorziene stadswijken 7/11 paren/ha.

In het stadscentrum maar 5 à 6 paren/ha.

In "schone" industriegebieden, gemiddeld 4 paren/ha.

De Merel kan in stadsdelen met wel dicht struikgewas en grote tuinen, meer dan 15-voudige dichtheid bereiken ten opzichte van soortgenoten uit bosgebieden (in bos 0,13 paren/ha. in parken 2 of meer paren/ha).

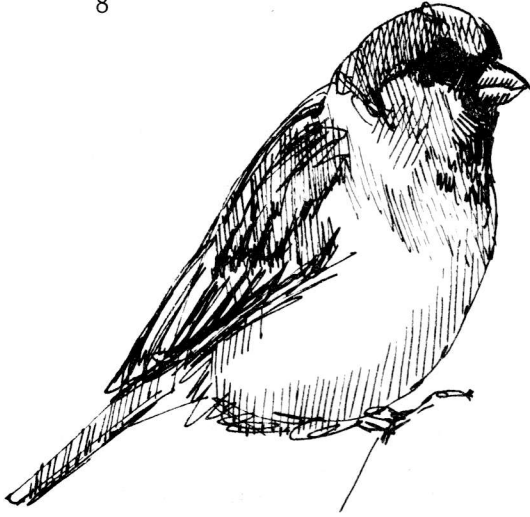
Binnen de mozaïkstructuur van de stad blijft, ondanks de voortgaande verstedelijking, de ruimte nog lang gunstig voor soorten zoals Merel, Groenling en Heggemus.

Zij zijn ook met weinig groen tevreden.

Uit het onderzoek blijkt, dat er in verschillende stadsdelen kenmerkende vogelpopulaties aanwezig zijn.

In de city (centrum), voor-oorlogse wijken, moderne stadswijken met woonblokken en flats, villawijken, parken en begraafplaatsen herbergen ieder een eigen vogelbevolking.

Tot de karakteristieke vogelsoorten voor de city behoren enkele vogelsoorten die de vogelwerkgroep als de 'stadsvogel' heeft leren kennen.

Zij bevolken van nature rotsachtige/stenige levensruimten.

In het bijzonder bedoelen wij de Gierzwaluw, verwilderde huisduif (stamt van de Rotsduif), Kauw en de Zwarte Roodstaart.

Tegenwoordig moet hierbij ook genoemd worden de Huismus.

Deze vogelsoort is erg afhankelijk van de mens geworden toen deze landbouwer werd. Voor deze vogelsoorten zijn de huizenmassa's eigenlijk niet anders dan 'kunst-rotsen'.

De merel kan als jongste lid tot deze groep worden gerekend.

Afb.2. Mannetje Huismus.
Plaatselijk in Eindhoven
zeer talrijk aanwezig.
In andere stadsdelen tot-
taal afwezig.

De voor-oorlogse wijken in Eindhoven kenmerken zich door de aanwezigheid van veel Gierzwaluwen en Huismussen.

Stadsdelen, welke meer plantsoen en grote tuinen bezitten, moderne wijken/villaparken, kunnen we grote dichtheden aantreffen van Turkse Tortel, Heggemus, Koolmees, Pimpelmees, Merel en Vink.

In de villaparken en stadsparken treffen we veel verschillende soorten aan naast bovengenoemde, ook de Zwartkop, Tjiftjaf, Boomkruiper, Grouwe Vliegenvanger en ja zelfs de Boomklever, Sperwer en Patrijs.

EINDHOVEN

Met nog één jaar onderzoek voor de boeg, komen we aan een totaal van 57 territorium houdende vogelsoorten in de bebouwde kom.

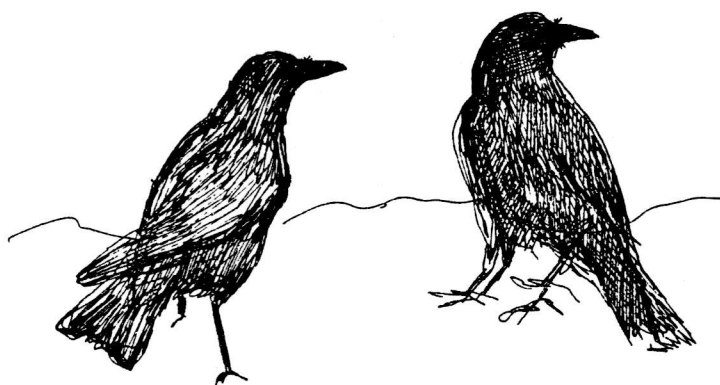
Grote dichtheden aan vogels zijn o.a. te vinden in de bosstrook, grenzend aan de spoorlijn en de Professor Dorgololaan, de villaparken, Karpendonk, De Elzent, omgeving Parklaan en het Driehoeksbos in de Achtse Barrier.

STADSVOGELS, EEN UITDAGING VOOR WAARNEMERS EN ONDERZOEKENDE GEESTEN

Veel vogelsoorten die wij tegenwoordig in het stedelijk gebied kunnen tegen komen, zijn in het verleden van elders afkomstig geweest. Natuurlijke stadsbewonende vogels bestaan niet. Steden zijn ontstaan doordat er zich steeds meer mensen gingen vestigen op een bepaalde plek, en vogels en andere dieren die daarin leven passen zich in de loop der tijden hierop aan.

In het verleden zagen de steden er anders uit dan tegenwoordig. Het was er bovendien dikwijls vuil en smerig. In die tijd kon je vogels zoals Zwarte-, Rode Wouw, Buizerd en Raaf in, of nabij de steden tegenkomen. Deze vogels leefden daar van veel dierlijk afval, muizen en ratten, die in de toenmalige steden zeer talrijk aanwezig waren.

Tegenwoordig biedt de stad andere vogelsoorten mogelijkheden om er te broeden of er in te verblijven. Met name in de groep van de 'afvaleters' zijn bijzondere leefgewoonten te verwachten. Kokmeeuwen zijn in het winterhalfjaar in Eindhoven op veel plaatsen vertegenwoordigd. Het gehele jaar door zijn lokaal Zwarte Kraaien, Kauwen en Vlaamse Gaaien aan te treffen. In de wintermaanden komen de Roeken er ook nog bij en kun je Eksters nabij slaappleatsen in hoge dichtheden aantreffen.

Afb.3. Zwarte Kraaien.
Vooral in het najaar en in de winter zien we ze de 'verkeersslachtoffers' opruimen.

's Morgens in alle vroegte kun je de fraaiste waarnemingen doen. Als je geluk hebt kun je bij een frituurtent, of nabij volgepropte prullenbakken een groot aantal van die typische scharrelaars in één waarneming bij elkaar aantreffen, zoals de Spreeuw, Huismus, Houtduif, postduif, Kauw, Zwarte Kraai en zelfs de Turkse Tortel. Hoewel, de Vlaamse Gaai kritischer is ingesteld, blijft hij/zij liever in de buurt van hoge bomen of in de nabijheid van parken. Door al deze vogels wordt niet alleen veel afval gegeten maar, met name door de kraaiachtigen, wordt ook dierlijk voedsel genuttigd. Het betreft dan voornamelijk verkeersslachtoffers.

Afb.4. Ekster.

In Eindhoven zoeken zij veel voedsel op de gazons.

Eksters worden voortdurend door de mensen beschuldigd dat zij jonge vogels opeten. Hier in de stad kun je hen zelfs vaak broederlijk naast jonge merels of zanglijsters zien fourageren op de grasmat van plantsoenen.

De mens is gemakkelijk in het oordelen. De ogen eens goed benutten is kennelijk toch wat moeilijker!

Op plekken waar diverse soorten op dezelfde plekken fourageren, kun je verschillende voedseltechnieken en fourageerstrategieën bestuderen.

Als je deze vogels gaat waarnemen, kom je tot interessante ontdekkingen.

Zo is het bekend, dat de Vlaamse Gaai in het buitengebied nogal schuw is en bij vermeend onraad, snel alarmeert.

In het stadse gebied blijkt dat gedrag steeds minder op te gaan.

Vluchtafstanden van 2 à 3 meter zijn al ervaren en de waarschuwings geluiden die worden geproduceerd bij het overvliegen van boomloze gebieden worden in de stad nauwelijks waargenomen.

Aldus, kan gezegd worden dat in dit opzicht de Vlaamse Gaai, de schuwe bosvogel, volgens de klassieke voorlichters, een onvermoed, nieuw karaktertrekje erbij heeft gekregen.

De stedelijke invloedssfeer is trouwens een ideaal gebied waar vogelgebeurtenissen plaatsvinden, die ondenkbaar zijn bij veel traditioneel ingestelde schrijvers en wetenschappers.

Wat te denken van een waarneming van een Roek nabij de Karel de Grotelaan met een (friet-)puntzak over zijn kop?

In Roemenië worden deze intelligente vogels op dezelfde manier in lijm gevangen en vergiftigd.

Of van het Sperwer-mannetje dat zijn uitkijkpost heeft boven op de kap van een lantaarnpaal?

Het jagen vanaf de lantaarnpalen, of met behulp van het uitstralende licht is bij veel vogelsoorten al waargenomen.

Vroeger (in de jaren vijftig en zestig), kon je ten zuiden van Eindhoven diverse Nachtzwaluwen zo zien jagen, en onlangs ook nog een Steenuiltje nabij de Achtse Barrier.

In de wintermaanden blijven Kokmeeuwen op sommige plaatsen met veel licht ook langer fourageren (PVC Stadion).

Zelfs een Tjiftjaf in de Achtse Barrier, gebruikte herhaaldelijk een lantaarnpaal als zangpost om vrouwtjes op zijn aanwezigheid attent te maken.

In het vroege voorjaar kun je mannetjes Roeken vanaf die plaatsen hun liefdesgekras zien opvoeren.

Zwarte Kraaien gebruiken lichtmasten als uitkijkpost of als expositieplaats.

Let eens op minnekozende Houtduiven, Torenvalken, die zitten ook op lantaarnpalen, maar anders, zij hebben jachtbedoelingen.

Lantaarnpalen zijn ook een zeer geliefde uitkijkpost voor Kokmeeuwen. Let eens op de afrasteringen in het natuurbad De IJzeren Man, honderden Kokmeeuwen naast elkaar.

In de wintermaanden kun je zien, hoe de Kokmeeuwen gezamenlijk gebruik maken van die plaatsen.

Maar dan volgens duidelijk, hiërarchische regels met onderlinge afstand tussen de vogels.

Schemerzangers vervroegen of verlengen in de buurt van zo'n lichtbaken dikwijls de zang tot ongehoorde tijden.

Interessant deze lichtmasten; ze betekenen voor de vogels veel meer dan voor ons.

Wie goed oplet kan alleen over de relatie tussen vogels en lantaarnpalen al een boek schrijven.

Afb.5. Zingende Heggemus.

Naast de Huismus, Merel en Turkse Tortel is de Heggemus ook één van de talrijkste vogelsoorten in de stad Eindhoven.

Tal van vogelsoorten zullen zich min of meer moeten aanpassen aan de kenmerken van de stad.

Het heeft voor een mannetjes Heggemus nauwelijks zin om zijn stem te verheffen als 's morgens de verkeersdrukte op gang komt.

Dikwijls kun je dan horen dat de zang tegen die tijd ophoudt en kort nadat de grootste ochtenddrukte wegebt opnieuw met zingen wordt aangevangen. Dat kan zelfs per buurt verschillen.

In welk vogelboek kun je over het gebruik van grinddaken door Kieviten lezen of over het gebruik van deze daken door Wilde Eenden?

Broedsels zullen daar waarschijnlijk minder succesvol zijn, maar er zullen altijd wel vogels zijn die het blijven proberen.

Veel van die 'try-outs' zijn tot mislukken gedoemd, doch door ervaring wijs geworden worden meer veiligere en geschiktere broedlokaties opgezocht.

Dat is niet altijd zo simpel als het wel lijkt, want ook vogels zijn dikwijls afhankelijk van sociale structuren binnen de soort.

Ook een vogel moet het uiteindelijk hebben van levenservaringen en van 'onverwachte kansen'.

Ouderen zullen zich wellicht nog herinneren hoe Huis-en Ringmussen naast Kuifleeuwerikken, Witte Kwikstaartjes en Geelgorsen op de wegen voedsel zochten tussen uitwerpselen van paarden.

Met name in de wintermaanden was dat steevast het geval.

Tegenwoordig kun je hetzelfde gedrag zien van Huismussen, Kauwen en Merels, maar dan bij onvolledig verteerde voedselresten in hondenuitwerpselen.

Nu wij het toch over Kwikstaarten hebben: in het winkelcentrum Woensel bestaat sinds september 1974 een slaappleats van Witte Kwikstaarten op het dak van één der winkelbedrijven.

Door hier 's avonds in de luwte onder de dakrand te slapen, hebben zij zich gedurende de strengste winters kunnen handhaven.

In die tijd zijn deze vogels te zien op trottoirs, gazons en in de bermen tussen de autorijbanen.

De relatieve warmte, en het trillen van de bodem als gevolg van het langsnellende verkeer, maakt voedselbronnen voor hen toegankelijk.

Wij willen nog even vermelden dat zelfs vanuit het centrum van Eindhoven overvliegende Grote Gele Kwikstaarten zijn waar te nemen.

Dat zijn bijzondere vogels die traditioneel gebonden zijn aan het leven nabij stromende beken en kale oevers (de Dommel stroomt nabij).

Het waarnemen van overvliegende vogels is een ander aspect.

Vanuit de eigen tuin, hoe klein ook, kun je over een jaar gezien gemakkelijk toch zo'n vijftig of zeventig verschillende overvliegende vogelsoorten komen.

Zeg dus niet dat het natuurgebeuren slechts ver weg in de natuurgebieden valt te beleven en dat er in de stad niets te zien is!

Door overvliegende vogels te observeren, kom je tot bijzondere waarnemingen. Wij spreken dan over bewegingspatronen zoals fourageervluchten, slaaptrek, verzamelgedrag, echte doortrek etc.

Sommige vogels verzamelen zich en vormen wolken zoals Spreeuwen of lange slierten zoals Ganzen.

Weer andere vogels vliegen 's nachts over, die zullen dan ook minder gemakkelijk op het soortenlijstje van tuinwaarnemers verschijnen.

In veel opzichten is de stad voor veel vogels helaas geen optimaal milieu. Er komen van bepaalde soorten hoge aantallen en dichtheden voor.

Dikwijls komt dat niet overeen met meer natuurlijke situaties.

Daarom is in het stedelijk gebied de dualiteit tussen soortgenoten groot en dat leidt weer tot ontwikkelingen in de richting van aanpassingen zoals een aantal reeds hiervoor zijn verteld.

Maar nu eens de Merel.

De Merel is oorspronkelijk een bosbewoner.

In 1669 vertelde Conrad Gesner dat deze soort in Brabant, Merelaer of Meerel werd genoemd.

Laer slaat op hout of een open plek in het hout.

Een kenschets van het biotoop door de mensen uit die tijd.

Deze mensen maakten echter onderscheid tussen verschillen van die houtbewonende lijsters.

Zo was er de Goudmerel (Wielewaal) en de Slijkmerel (Zanglijster).

Hoe dan ook, sinds de intrede van de Merel in het stadse milieu zijn er belangrijke verschillen tussen deze vogels onderling vastgesteld. Wat wij tegenwoordig de stadsmereels noemen, werd in 1920 nog de Muismerel genoemd en de andere waren de Buitenmerels. Een onderscheid die de mensen toen al op grond van observatie wisten te maken tussen de schuwere bosmerels en de stadsmereels.

Enkele opvallende verschillen tussen de Merel, die meer in de bossen voorkomt en de Merel in het stadse milieu:

Bosmerel

Lengte : 25.2 cm
 kort darmkanaal
 Grovere lichaamsbouw
 Trekt in de winter weg
 Eet veel dierlijk

Stadsmereel

Lengte : 24.0 cm
 langer darmkanaal
 Slinkere lichaamsbouw
 Standvogel
 Is een alles-eter
 Begint eerder met broeden

In het stedelijk gebied kun je 'merkwaardige' aanpassingen observeren. Wat dacht je van het broeden en bevolken van andermans territorium door Merels?

Aan de zang zou je denken dat er slechts één mannetje zong.

Of het zingen van mannetjes op meer neutrale plaatsen, terwijl nesten dichter bijeen op geschikte plaatsen zijn te vinden.

Waarschijnlijk is de selectie in de stad zo groot dat aanpassingen elkaar snel op kunnen volgen.

Wist u dat het eigenlijk niet eens bekend is over welke geluiden een Merel kan beschikken en wat precies de betekenis is van al die signalen?

Wie goed oplet staat verstedeld van het merelvocabulair.

De Spreeuwen kunnen wat dat betreft ook heel wat mensen om de tuin leiden. Allerlei vogels imiteren zij maar ook geluiden van verkeer, muziekinstrumenten en huisdieren.

Bij het inventariseren van vogels moet je daar goed opletten want anders worden er verkeerde notities gemaakt.

Als uit het bovenstaande mocht blijken dat het de stadsvogels eigenlijk best goed gaat, is relativering op zijn plaats.

Dat geldt met name voor die soorten die aangewezen zijn op meer natuurlijk beheer van plantsoen en stadstrand.

Het zijn dikwijls kwetsbare soorten die zelfs op de Nationale Rode Lijst van de met Uitroeiing Bedreigde Vogelsoorten voorkomen, zoals Patrijs en de Grasmus, de IJsvogels die in het noorden van Eindhoven door bouwactiviteiten en vissers zijn verdreven, horen hier ook bij en ook de Grote Gele Kwikstaarten en.... nog veel meer.

Het is mede daarom dat er bedenkingen te plaatsen zijn bij de bebouwingspolitiek betreffende het opvullen van de "open gaten" in het stedelijk gebied.

Deze "open gaten" hebben vaak een ruige begroeiing, die veel vogelsoorten aantrekken.

En dan heb je nog vogels, zoals de Gierzwaluwen die achteruit gaan of zullen verdwijnen als gevolg van woningrenovatie of het toepassen van andere bouwstijlen.

In de stad valt veel aan vogels te beleven en waar te nemen.

Slechts weinigen doen dat.

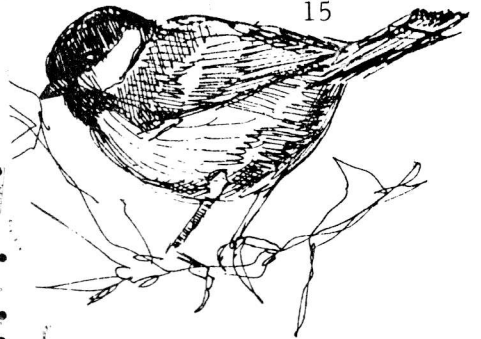
Dat is jammer, want er gaat geen seizoen voorbij of er zijn wel typische aspecten te noteren.

Bovendien, je hoeft er niet ver voor weg.

Waarnemingen kun je doen vanuit je raam of vanuit de tuin of op weg naar werk of school.

Afb.6. De Spreeuw in broedtijd.
Overal talrijk aanwezig.

stippenkaart
koolmees

KOOLMEES (Parus major) en PIMPELMEES (Parus caeruleus)Algemeen

Tot de meest bekende vogelsoorten die de stadstuinen en parken bevolken behoren zeker de Kool- en Pimpelmezen.

Omdat de kennismaking met deze vogels voor velen meestal oppervlakkig is en we dikwijls geen idee hebben hoe ingewikkeld het leven van zelfs de meest 'eenvoudige' vogelsoort in elkaar kan zitten, gaan wij hier wat dieper op hun levenswijze in.

Koolmezen behoren tot een der langst onderzochte vogelsoorten.

Wolda heeft in 1912 daarmee een begin gemaakt, in België en Groot-Brittannië worden de onderzoekingen nog steeds voortgezet.

Tuinbezitters hangen vaak nestkastjes voor de 'mezen' op.

Dit gebeurt dikwijls nogal ondeskundig.

Hierdoor kan worden verklaart waarom de kastjes niet altijd door mezen worden bevolkt, maar wel door hun geïnspecteerd worden.

De nestkasten zijn voor de mezen niet alleen belangrijk om het broedsel in groot te brengen, maar worden na de broedperiode vaak als winterslaapplaats gebruikt.

Nestkasten van de vrouwtjes Koolmezen worden goed schoongehouden, maar die van de mannetjes niet.

Mogelijk heeft deze hygiëne te maken met de broedplaatsfunctie in het volgende broedseizoen.

In de loop van het najaar en het winterseizoen komen vele tientallen tot honderden exemplaren de nestkasten bezoeken.

De rechtmatige eigenaar kan echter fel tekeer gaan tegen deze 'vreemde' concurrenten.

Het is gebleken dat de nestlokaties ook in strenge winters van binnen een hogere temperatuur hebben, tevens beschermd de nestkast de vogels tegen snijdende wind en regens.

Vogels die niet het geluk hebben over een nestholte te beschikken, slapen elders, bijvoorbeeld op de takken.

Het zijn met name deze vogels die tot prooi 'dienen' van uilen en overdag van o.a. Sperwers.

De niet territoriale vogels leven voortdurend in onzekerheid en zijn minder bekend in de gebieden waar zij doorzwerven dan de territoriale vogels die hun plek goed kennen en... dus ook de gevaren weten die er kunnen dreigen.

Overdag kun je de 'eigenaar' van de slaapkast van tijd tot tijd de holte zien inspecteren.

Jonge Pimpelmezen verspreiden zich over grotere gebieden dan jonge Koolmezen.

Zodoende zijn in de wintermaanden in de stadstuinen dikwijls meer Pimpelmezen te vinden dan er in het voorjaar tot broeden komen.

Koolmezen blijven doorgaans meer in de eigen omgeving.

Dit heeft als gevolg dat in extreme milieu's zoals in het stedelijk gebied, de Koolmezen in de broedtijd snel in de meerderheid zijn.

Deze ervaring is bijvoorbeeld (ook) opgedaan in de nieuwbouwwijk Achtse Barrier waar in het eerste teljaar meer Pimpelmezen broedend zijn aangetroffen dan in de jaren daarna.

Om de Pimpelmezen wat meer kans op vestiging te geven, is het verstandig om twee zaken te realiseren.

In de eerste plaats zouden er kasten kunnen worden opgehangen met een openingsdiameter van 25 mm (Koolmees 28 mm).

Ten tweede is de Pimpelmees een grotere voedselspecialist dan de Koolmees. De Pimpelmees is lichter in gewicht en kan daardoor de fijnere twijgen van de tak afzoeken op insecten.

De Pimpelmees eet meer insecten en is daarom erg afhankelijk van omgevingsstructuren.

Struiken en hogere bomen zijn daarbij erg belangrijk.

Een nestkast moet bij voorkeur niet in de zon worden opgehangen, omdat de bewoners het nest zodanig maken, dat het van binnen, thermisch gezien, allemaal in orde is.

Veel nestkastmaterialen kunnen bij zonnewarmte te hoge temperaturen veroorzaken waarmee de vogels geen rekening hebben kunnen houden.

Het broedsel gaat in dat geval dan onnodig verloren.

Kool-en Pimpelmezen hebben grote legsels.

Wanneer een broedsel verloren gaat, kunnen zij snel een vervangend legsel produceren.

Uit verschillende onderzoeken is gebleken, dat bijvoorbeeld een koolmezenpopulatie, sociaal gezien, nogal ingewikkeld in elkaar zit.

Zo heb je territoriale mannetjes mezen, waarvan de verschillende individuen allemaal anders zingen.

Vrouwtjes kunnen aan de zang horen of een mannetje voor hen een succesvolle partner zou kunnen zijn.

Er zijn ook niet-territoriale mannetjes.

Die zingen nauwelijks of in ieder geval in de opinie van de vrouwtjes mezen anders en minder belovend.

Relatief gezien, kiezen vrouwtjes Koolmezen liever voor een relatie met een reeds gepaard Koolmees mannetje, dan met een mannetje zonder territorium of een te oud mannetje.

Over het algemeen is het eerste broedsel het meest succesvol.

Door sommigen wordt wel gedacht dat de vogels een soort vooruitziende blik zouden hebben en hun legselgrootte afstemmen op de voedsel omstandigheden, vanaf het moment dat de eieren uitkomen.

Door onderzoekers, zoals Lack, is aan deze mythe definitief een einde gemaakt. Hij toonde aan dat de legselgrootte afhangt van de conditie van het vrouwtje voordat de vorming van de eitjes in haar lichaam plaatsvindt.

Het blijkt dat Koolmezen in de bossen van Nederland en Groot-Brittannië opvallend synchroon lopende aantalsschommelingen meemaken.

Dit verschijnsel is onafhankelijk van de kwaliteit van het leefgebied.

De beperking van voedsel als gevolg van klimaatsfactoren over grote gebieden speelt hierin de hoofdrol.

Koolmezen verdedigen eigenlijk alleen de toegang tot de nestruimte tegen soortgenoten.

Daarom is er eigenlijk nauwelijks een beperking aan het aantal mogelijke territoria.

Daarom kunnen wij bedenkingen hebben over het nut van het bijvoederen van deze vogels.

Het is waarschijnlijk meer zinvol om de eigen tuin en plantsoenen wat meer vogelvriendelijk in te richten, zodat er in de wintermaanden voldoende voedsel voor hen te vinden is.

Insekten blijven voor mezen het voorkeursvoedsel, ook in de winter. De wintersterfte is voor de mezen een belangrijk natuurlijk selectiegebeuren.

Het is niet verstandig om lang te blijven voeren.

Zo wordt aan de jongen door de ouders pinda's en dergelijke gevoerd, terwijl de jongen hoogwaardig eiwitrijk voedsel nodig hebben in de vorm van rupsen.

Er is zelfs waargenomen dat de ouders stukjes glas en emaille voerden!

In ieder geval is het beter om buiten vorstperioden niet te voeren.

In de regel komen de jongen uit het ei in mei en half juni.

In die periode zijn ook veel rupsen te vinden.

Zie je de ouders op bladluizen en meer van het kleine gedierte jagen, dan weet je haast zeker dat de jongen honger lijden.

De ouders investeren dan veel tijd in het verzamelen, terwijl rupsen per saldo meer energie voor de jongen opleveren.

Een dergelijke omstandigheid zegt iets van het broedbiotoop: het is niet optimaal genoeg.

Omdat het stadsmilieu voor de Kool-en de Pimpelmezen op veel plaatsen niet optimaal geschikt is, kom je daardoor bij de mezen relatief minder grote legsels tegen.

Bij het mislukken van het grotere eerste legsel kan een vervolglegsel tot stand komen die niet alleen kleiner is wat het aantal eieren betreft, maar waarvan de jongen ook kleinere overlevingskansen hebben.

Erfelijke -en milieumomstandigheden grijpen hier in elkaar.

En, alsof het bovenstaande over de sociale structuren en de overlevingskansen van de Koolmezen nog niet genoeg is, blijkt uit een ander Nederlands onderzoek dat het voor de ouders helemaal niet zo gunstig is om een groot nageslacht te hebben.

Want, als in de komende winter de tijden voor deze vogels echt b ar en boos worden, dan 'leggen juist zij het eerste, het loodje'.

Veel mensen uit Eindhoven en omgeving kennen zowel de Kool-als Pimpelmees wel als Biemees (Bijmees).

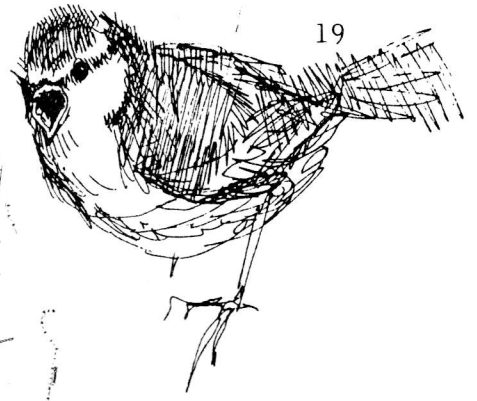
Vroeger kon je hen bij de bijenkasten in het voorjaar zien pikken naar dode bijen die door hun koloniegenoten uit de korf waren verwijderd.

Een typisch voorbeeld van een volksnaam op grond van gedragswaarneming zonder daarbij onderscheid te maken tussen verschil in soorten.

Het leven van de mezen is oneindig veel interessanter en boeiender dan veel mensen beseffen.

Het bovenstaande zijn slechts enkele wetenswaardige feiten en feitjes die dat kunnen illustreren.

Wij hopen dat na het lezen van het bovenstaande, het besef is gegroeid dat de vogels niet zo vrij zijn als het spreekwoord suggereert.

stippenkaart
Pimpelmees

GEMEENTE WAALRE

GEMEENTE GELDROP

EINDHOVEN:- Enkele opmerkingen van het onderzoek

KOOLMEES : 800 territoria
op $\frac{3}{4}$ van het onderzoeksgebied

PIMPELMEES : 437 territoria
op $\frac{3}{4}$ van het onderzoeksgebied

De Koolmees blijkt in de stad Eindhoven eens zo talrijk te zijn in vergelijking met de Pimpelmees.

Als we de stippenkaarten met elkaar vergelijken dan zien we dat de beide soorten gelijkelijk verdeeld zijn over de gehele stad.

Bij de Pimpelmees blijken meer stadsdelen ongeschikt te zijn. Deze mees stelt hogere specifieke eisen aan zijn levensomgeving dan de Koolmees.

In wijken waar door bewoners veel nestkasten worden opgehangen, zal de dichtheid aan mezen ook hoger zijn dan elders.

De Koolmees is broedend aangetroffen in nestkasten, zelfs in een regenpijp.

De Pimpelmees is broedend aangetroffen in nestkasten, in een spouwmuur en achter ventilatie roosters.

TURKSE TORTEL (Streptopelia decaocto)

Algemeen

Menig Eindhovenenaar kan zich nauwelijks voorstellen dat de Turkse Tortel nog niet zo lang geleden in deze stad een onbekende vogelsoort was. Ongetwijfeld dateert een der eerste Eindhovense aantekeningen van voorkomen uit 1959.

In het begin van de jaren zestig broedden er reeds grote aantallen nabij een vogelpark in het zuiden van Eindhoven, en waren er veel vogels aanwezig bij het loshaven van het Beatrixkanaal en ook wel bij de Genneper Watermolen.

In de wintermaanden waren de concentraties soms hoog.

Zo is het aantal van 360 exemplaren op 26 mei 1965 genoteerd.

Waarnemingen aan het concentratiegedrag (door P.M.) wijzen op drie belangrijke aspecten van dit gedrag:

twee sociale en een die het verspreidingspatroon beïnvloedt.

Grote zwermen Turkse Tortels hebben het probleem van tijdige waarschuwing voor gevaar.

Het gaat met name om de vraag, waar komt het gevaar vandaan?

Het bleek dat de minder gezonde exemplaren meer stress-gevoelig waren en dat met name zij het waren die hoog in de bomen bleven posten en/of het eerst opvlogen bij (vermeend) onraad.

De hoofdmassa van de fouragerende zwerm reageert op het staartpatroon van opvliegende vogels.

Bij het plotseling opvliegen wordt de staart als een waaier uitgespreid en wordt een opvallend wit streep patroon zichtbaar.

Het klappende geluid, veroorzaakt door de krachtige vleugelslag heeft kennelijk minder betekenis voor de groep.

Mogelijk omdat zij daar aan niet de herkomst van de alarmsituatie kunnen bepalen.

Een ander aspect is de invloed op het verspreidings-of kolonisatiegedrag van grote wintergroepen.

De kolonisatie van West-Europa is begonnen voor 1900 en dat deze over een breed front heeft plaatsgevonden is reeds bekend.

"Onze" streken zijn in de periode 1947-1957 gekoloniseerd en met name Noord-Brabant waarschijnlijk vanaf 1955 of daaromtrent.

Het lijkt erop dat zowel vanuit Limburg, Noordoost-Vlaanderen en Zeeland kolonisaties hebben plaatsgevonden.

In het vroege voorjaar verspreidt de groep zich.

Daaronder bevinden zich waarschijnlijk reeds gepaarde vogels die mogelijk mede daarom vroeg tot broeden kunnen komen.

De verspreiding vindt in alle richtingen plaats, soms verderweg dikwijls dichter bij de gegarandeerde winterfourageerplaats.

Het is interessant te weten, dat deze, oorspronkelijk uit India afkomstige vogels, inmiddels ook zijn doorgedrongen in China en zelfs tot in Korea.

Inmiddels is ook echte trek vastgesteld.

Veelal zijn de wat grotere verplaatsingen zwerfbewegingen tussen geschikte voedsellokaties.

Turkse Tortels zijn bij voorkeur plaats-trouw.

stippenkaart
Turkse Tortel

Heel vroeg in het jaar, dikwijls al in februari, zijn de mannetjes (doffers) koerend aan te treffen op antenne's, schoorstenen, dakranden, lichtmasten e.d. Als nestlokatie wordt graag gebruik gemaakt van grotere coniferen, dichte groene struiken en bomen, maar ook op schoorstenen en in dakgoten wordt de Turkse Tortel broedend aangetroffen.

Oude, geschikt bevonden, nestplaatsen worden herhaaldelijk gebruikt. Misschien zelfs jaar op jaar!
 Het in gebruik nemen van oude merelnesten kan soms bezienswaardige conflicten opleveren tussen beide soorten.
 Dit wordt dikwijls door mensen uitgelegd, als zouden de Tortels de Merels verdringen.
 Dat is slechts zelden het geval en relatief zonder betekenis.
 Beide soorten broeden vroeg, hebben meerdere broedsels en breiden hun populaties nog steeds uit.

De Turkse Tortel is vaak in de omgeving van de mens te vinden en is grotendeels aangewezen op de door hem al dan niet opzettelijk gestrooid voedsel. Zo zitten zij te wachten bij flats, open omgevingen en opgaand plantsoen totdat broodkruimels worden gestrooid.
 Bij hertenparken en kinderboerderijen zijn deze vogels dikwijls waar te nemen. In de zomermaanden zijn deze vogels op meer plaatsen aan te treffen en zijn aldus wat meer verspreid, hoewel er toch echte duivenwijken blijken te zijn. Op kerkhoven, in plantsoenen en villatuinen zijn Turkse Tortels regelmatig voorkomende vogels.
 Voor deze vogels zijn geen speciale voorzieningen nodig of gewenst.

EINDHOVEN: - TURKSE TORTEL

1214 territoria
 op $\frac{3}{4}$ van het onderzoeksgebied

De Turkse Tortel is na de Huismus en Merel de talrijkste vogelsoort van de bebouwde kom.

In Eindhoven is op 24-01-1982 nestbouw aan de Brahmslaan vastgesteld en op 28-02-1982 zelfs reeds broedende vogels in een boom langs de Heezerweg.

Het is, tenminste voor Eindhoven, opmerkelijk dat de hoogste concentratie Turkse Tortelduiven zich in Zuid-Eindhoven (Stratum) ophoudt.

In de wijk Geestenberg/Muschberg blijkt ten westen van de Tongelresestraat (oude bebouwing) de populatie ongeveer gelijk en zal zich naar het nieuwere westelijke deel uitbreiden.

De kolonisatie van de Achtse Barrier vanuit de meer duivenrijke wijk Woenselse Heide vindt maar langzaam plaats.

Daaraan zullen de strenge winters van de laatste jaren zeker debet aan zijn.

HOUTDUIF (Columba palumbus)Algemeen

De Houtduif is voor velen geen onbekende en wordt door sommigen ook wel Kool- of Bosduif genoemd.

Deze vogels moeten niet verward worden met de verwilderde postduiven, die het stadsbeeld hier en daar kunnen domineren.

Dat zijn andere duiven.

De houtduif is goed te herkennen aan de dikke witte streep in de nek. In de Nederlandse vogelliteratuur wordt het voorkomen van deze duif in de 18e en 19e eeuw voor Noord-Brabant uitdrukkelijk genoemd. De kolonisatie van het stedelijk gebied is in Europa zeker al zo'n 150 jaren of meer gaande.

Gezien de ontwikkeling van de gemeente Eindhoven in het verleden, is er geen enkele reden om niet te veronderstellen, dat ook de houtduif hier reeds lang stadsbewoner is.

Heel vroeg in het jaar, bij gunstige weersomstandigheden, is niet alleen het duivengekoer te horen, maar is ook de balts van het mannetje voor het vrouwtje waar te nemen.

De stadse Houtduiven zijn niet schuw. Dikwijls speelt het blatsgedrag zich af op het trottoir, in een boom vlakbij of in het plantsoen. Het mannetje laat ook zijn typische blatsvlucht van 'stijgen en dalen' zien. Het afbakenen van een territorium is voor hem belangrijk. Niet alleen vanwege concurrentie van soortgenoten, maar zeker ook om het vrouwtje te laten weten, dat hij over een geschikte leefruimte beschikt. Daar moeten beide partners hun kroost grootbrengen, meerdere malen één à twee jongen per jaar. Dat wil echter niet zeggen dat daarom zoveel Houtduiven in het stedelijk gebied grootgebracht worden dan elders. Voor een duif is het leven in de stad veelal net zo moeilijk als van soortgenoten buiten de stad.

Het voedsel wordt dikwijls ook buiten de broedlokatie gezocht.

Op bepaalde plaatsen zijn grote concentraties broedende Houtduiven waar te nemen. De vogels profiteren van elkaar aanwezigheid, doordat zij elkaar attent kunnen maken op natuurlijke vijanden.

Houtduiven broeden in dakgoten, schoorstenen, op balkons, vensterbakken, in oude nesten van kraaiachtigen, in klimop tegen huizen en in al dan niet groenblijvende bomen of dichte struiken.

Het blijkt dus, dat deze vogels kennelijk niet zo'n hoge eisen stellen aan de nestplaats. Toch is het hoog broeden een vorm van aanpassing. Uit de levenswijze in andere meer natuurlijke gebieden blijkt dat de Houtduiven ook lager broeden. Stadse Houtduiven broeden al vroeg in het jaar. Dat wijst op relatief gunstige leefomstandigheden en de waarschijnlijkheid dat het om standvogels gaat. Er zijn echter ook trekvogels. Met name aan de stadsranden is dat in het voor- en najaar te constateren.

Houtduiven eten allerhande zaden en groene plantendelen. Wanneer de eikels van de inlandse eik rijp zijn kun je deze vogels zelf de eikels uit de bomen zien pikken en later in het jaar, speciaal in de winter bij sneeuw, pikken zij ook bessen van struiken. Dat kan een spectaculair gezicht zijn.

stippenkaart
Houtduif

ACHT

WIDENSET

STRIJP

TONGELRE

GEMEENTE GFLD

GESTEL

STRATUM

GEMEENTE WAALRE

Houtduiven baden ook graag in plasjes op stoepen en fietspaden. Het vroege voorjaar is voor Houtduiven een gevaarlijke periode. Dan sterven veel vogels. Het instandhouden van parken met hoge bomen geeft de vogels de mogelijkheid om jonge scheuten van opkomend groen te pikken zonder genoodzaakt te zijn om op het boerenland te foerageren.

Daar kan schade worden ondervonden aan gewassen, dikwijls algemeen vertaald als zijnde duivenschade. Hiervoor zijn verwilderde postduiven niet zelden (mede-)verantwoordelijk.

EINDHOVEN: - HOUTDUIF (*Columba palumbus*)

439 territoria
op $\frac{1}{4}$ van de onderzochte stad

Grote concentraties van Houtduiven zijn vooral te vinden in het driehoeksbos nabij de Achtse Barrier en in het villapark de Elzent.

Bij een industrieterrein in de Achtse Barrier waren op 25-08-1986 Hout- Holen- en Tortelduiven aanwezig. De laatste waren met zekerheid op weg naar Afrika. De anderen zullen zwervers zijn geweest.

In Eindhoven kun je op plaatsen met wat hogere bomen en parkachtig plantsoen in principe deze vogels tegenkomen. Dat kan onder omstandigheden opvallende waarnemingen opleveren, zoals de Merls die in de wijk Jagershoef luid schetterend achter een in paniek wegvlochtende Houtduif joegen. Mogelijk zagen zij hem voor een andere vogelsoort aan.

Van tijd tot tijd kun je in het stedelijk gebied wel eens grotere aantallen bij elkaar aantreffen, zoals in voor- en najaar op de tussenbermen van de Kennedylaan en Montgommerylaan. Het betreft dan doortrekkers die valzaden pikken en klaver tussen het gras.

KUIFLEEUWERIK (*Galerida cristata*)

Algemeen

Velen zal de aanwezigheid van Kuifleeuweriken in de eigen omgeving ontgaan. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt vanwege zijn goede schutskleuren. De zang zal hem veelal verraden. Je kunt hen veel horen vanaf het vroege voorjaar tot laat in het najaar.

Op zonnige dagen in de winter willen de Kuifleeuweriken zich ook wel eens laten horen.

Een ander geluid is de lokroep, die hen een aardige volksnaam heeft opgeleverd: Kokkelevi!

Behoudens de zang en het bezit van een kuif, het loopgedrag en de vleermuisachtige vlucht, kun je ze op plaatsen vinden waar geen mensen in de buurt wonen.

Dit alles zal voldoende indicatie kunnen opleveren voor mensen die de weinig opvallende vogels voor 'mussen' aanzien.

Overigens, de Kuifleeuweriken zingen graag van daken, op zandheuvels, zandbakranden of gewoon vanaf de bodem.

Kuifleeuweriken komen oorspronkelijk uit steppeachtige gebieden van het verre Mongolië. Het volksverhaal gaat, dat zij in het verleden met de Tartaren zijn meegetrokken naar Europa.

De bekende verspreidingsgeschiedenis logenstrafte het fantasierijke volksverhaal. Deze vogelsoort is na het jaar 1800 in West-Europa pas broedvogel geworden.

De Duitsers hadden tot na de Eerste Wereldoorlog de veronderstelling, dat deze vogels via de uit het oosten komende spoorbanen de nieuwe gebieden koloniseerden.

In 1918 werd in Nederland van uit het oostelijk landsdeel een westwaartse vestiging vastgesteld. "In de laatste tijd is hij over de IJssel gegaan", schrijft Kerst Zwart. Uit 1918 stammen ook de waarnemingen over het voorkomen van de Kuifleeuwerik in Tilburg. Van uit Eindhoven is hierover een aantekening te vinden in het dagboek van P.B. Jansen (07-10-1928) op de Hagekampweg. Daar hebben Kuifleeuweriken tot in de zeventiger jaren een geschikt leefgebied gehad. De geschiedenis voor Noord-Brabant gaat echter veel verder in de historie terug want er broedden reeds Kuifleeuweriken in 1865 in Loon op Zand.

Het is overigens opvallend dat de meeste waarnemingen van Kuifleeuweriken lange tijd afkomstig zijn van buiten stedelijk gebied en dorpen. De aankleding van de wegen, de landbouwtechnieken en gewaskeuzen boden deze vogels voldoende geschikte leefvoorwaarden in het buitengebied.

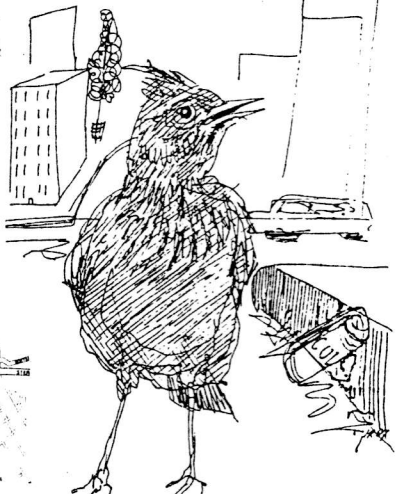
Slechts, bij kou en sneeuw werden kuifleeuweriken meer in stads- en dorpskernen waargenomen. En dan eigenlijk vooral op markten en uitvalswegen. Toen waren deze Kuifleeuweriken regelmatig te zien foeragerend tussen de 'kinderkopjes' en tussen de halfverteerde resten van paardenmest.

stippenkaart
Kuifleeuwerik

28

ACHT

WOENSEL

stippenkaart kuifleeuwerik

STRIJP

TONGELRE

GEMEENTE GELDROP

GESTEL

STRATUM

GEMEENTE WAALRE

De Kuifleeuwerik bewoont graag gebiedjes met een droge kale bodem. Vanuit het foerageergedrag gezien is dit wel begrijpelijk want met de vrij lange stevige snavel wordt de bovenste laag van de droge bodems bewerkt om daarin insecten zoals Kniptorren en hun larven (ritnaalden) te zoeken en verder zaadjes zoals die van o.a. Spurrie.

De eisen aan hun leefmilieu zijn nog steeds te zien op verspreidingskaarten. In Westelijk Nederland zijn de Kuifleeuweriken nog steeds schaars en Groot-Brittannië is nog steeds niet door hen gekoloniseerd. Strenge winters veroorzaken populatiedalingen, waarschijnlijk door voedseltekorten. Deze leeuweriken zijn plaatstrouwe vogels die niet gemakkelijk een geschikt broedgebied opgeven. Segers (1948) wijst op het merkwaardige verschijnsel dat deze vogels soms enige tijd van een geschikt leefgebied wegblijven en dan plots weer terugkomen.

Zanderige bouwterreinen, opspuitterreinen met pioniersvegetatie, parkeerterreinen, industrieterreinen met overhoeken etc. vormen uitstekende tijdelijke leefgebieden. Zo is de stand van de Kuifleeuwerik en gedurende de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog door de vele bomkraters in veel Europese steden toegenomen. Op grinddaken, in plantenbakken of gewoon in een plantvak langs de kant van de weg, een onopvallende plaats, komen deze vogels tot broeden.

Het is voor de Kuifleeuwerik belangrijk dat op geschikte lokaties niet alles wordt dichtgebouwd of geplaveid en dat een schraal schaarsbegroeid ruigterreintje in het plantsoen wordt opgenomen. De Kuifleeuwerik is niet schuw en kan op dergelijke lokaties gemakkelijk zittend op een bankje worden bekeken.

EINDHOVEN: - KUIFLEEUWERIK (*Galerida cristata*)

25 territoria
op $\frac{1}{4}$ van de onderzochte stad

De Achtse Barrier is tot heden nog het interessantste gebied voor deze vogel.

Veel nieuwbouw met als gevolg kale ruige terreinen.

In Eindhoven zijn lokaties waar Kuifleeuweriken lang zijn voorgekomen, zoals in het Winkelcentrum Woensel langs de spoorbaan en op de Woenselse straat nabij de kerk van Vlokhoven. Sinds enige jaren zijn deze biotopen niet meer bezet. Mogelijk is de populatie door de strenge winters van de afgelopen drie jaren sterk gedaald.

In de Achtse Barrier, in het noorden van Eindhoven, was zelfs in de achter ons liggende strenge en langdurige winters te zien hoe deze vogels sneeuw op favoriete foerageerlokaties wegwerkten om bij de bodem te kunnen komen. Aanvankelijk zou je aan de omvang van de sporen niet denken dat deze kleine vogels voor het graafwerk verantwoordelijk zijn.

Het zou bijvoorbeeld ook zo kunnen zijn dat de vogels elkaar in geschikte gebieden opzoeken zoals in 1984 in de Achtse Barrier is vastgesteld. Daar vonden toen felle grensgevechten plaats.

Zwarte Roodstaart (Phoenicurus ochruros)

Algemeen

In Eindhoven komen twee 'roodstaarten' voor de Gekraagde- en de Zwarte Roodstaart. De laatste soort is een typische bewoner van het stedelijk gebied geworden. Oorspronkelijk komt deze soort uit rotsachtige gebieden en gebieden ver boven de boomgrens. West-Europa is eigenlijk pas vanaf het begin van de negentiende eeuw door deze vogelsoort gekoloniseerd. In 1852 kwam deze vogelsoort eigenlijk alleen nog in de oostelijke provincies voor en uit 1888 bestaan er meldingen voor Noord-Brabant. Enige jaren later (1907) kwamen er meldingen over het voorkomen uit het gehele land.

In onze streken komt de Zwarte Roodstaart vooral voor in stedelijk gebied en bij kunstwerken zoals bunkers, tunnels, viaducten, en electriciteitsstations. Uit de huidige verspreiding in Nederland valt op te merken dat de Zwarte Roodstaarten een zekere voorkeur hebben voor de meer drogere gebieden.

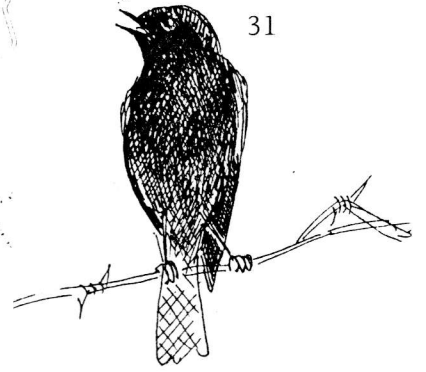
De binding aan de kunstmatige rotspartijen, het stedelijk gebied van de mens, en pioniersstadia van vegetatie valt erg op. Met name in uitbreidingsgebieden is tijdens de bouwfase de soort altijd wel te vinden. In dit geval is het opmerkelijk dat het aantal broedparen in het centrum van Londen pas in 1949 boven de tien broedparen werd vastgesteld. Deze populatiegroei werd mogelijk door de aanwezigheid van bomkraters, onbewoonde bouwvallen en doorschietende pioniersvegetatie.

Zwarte Roodstaarten zijn trekvogels die, soms, in februari terugkeren. Gewoonlijk arriveert het mannetje in de laatste week van maart. Het vrouwtje komt een kleine twee weken later terug uit Zuid-Europa of Noord-Afrika. Er vindt nog lang doortrek plaats. Aanvankelijk zijn er bij inventarisatie dan ook meer zangposten te inventariseren dan later in het seizoen.

Bij bouwprojecten 'zwerft' deze vogelsoort met de bouw mee en slechts weinigen blijven op een geschikt bevonden lokatie. Dikwijls voldoet een biotoop niet gedurende de gehele broedcyclus aan de eisen die de soort stelt.

Zo heeft de oorspronkelijk vermoedelijk wat lager bij de bodem zingende vogelsoort dikwijls hoog gelegen zangposten. Dit gedrag is waarschijnlijk beïnvloedt door de stadse drukte. Een ander gedragsverschijnsel van aanpassing is het nabij de bodem foerageren in de vroege ochtenduren wanneer er nog nauwelijks mensen op straat zijn en 's avonds wanneer het minder druk is.

Zwarte Roodstaarten zoeken met de uitgevlogen jongen bosranden, struikgewas langs wegen en dergelijke op. Omdat in stedelijk gebied op dergelijke terreintjes gedurende een groot deel van de dag het onrustig is (wandelaars, fietsers) kunnen de vogels hiervan niet altijd optimaal gebruik maken.

stippenkaart
Zwarte Roodstaart

Voordat het vrouwtje arriveert heeft het mannetje al enige tijd zijn karakteristieke zang laten horen met het bekende krassen aan het eind van het liedje. Het lijkt een beetje op het geluid van brandend droog aanmaakhout. De Duitsers hebben voor de zang een speciale naam, " etterfahnenlied". Daarmee verwijzen zij kennelijk naar de uitvoering van de zang op de meest zonnige uren van de dag.

Van de Zwarte Roodstaart zijn sinds lange tijd 'vreemde' zogenaamde kunstmatige broedplaatsen bekend zoals in lucht- en galmgaten van kerktorens, in muurspleten, bovenop ramen, varanda's, op balkkoppen, in dozen, blikken en kannen, bloempotten enzovoort. De eerste bewoners van nieuwbouwpanden zijn dikwijls de Zwarte Roodstaarten. Ondanks de vele mislukkingen gaat het met de Zwarte Roodstaarten kennelijk redelijk goed.

EINDHOVEN: - ZWARTE ROODSTAART (*Phoenicurus ochruros*)

56 territoria
op $\frac{3}{4}$ van de onderzochte stad

Wederom is de nieuwbouwwijk de Achtse Barrier een goed bisloop voor de Zwarte Roodstaart. Verder zijn industriecomplexen en kerken een essentiële broedplaats.

De combinatie van pioniervegetatie naakte bodem en rotsen, met hoge gebouwen is bij deze vogelsoort geliefd. Beide voorkeurstypen wordt ook in Eindhoven treffend geïllustreerd door de waarneming van de soort door P.B. Jansen in 1928 in (ontginning) dorp Acht en zingend op het Philips Laboratorium in het stadsdeel Strijp. In Acht is de soort nog aanwezig en bij het laboratorium nog recent.

Het tijdig ophangen van geschikte nestkasten en het inrichten van bosrandplantsoen met voldoende ruimte tussen de hogere struiken en paden of wegen kan wellicht paren Zwarte Roodstaarten doen besluiten te blijven. De bodem mag niet overal bedekt zijn. De aanwezigheid van bloemperkjes, zoals rozen, is dikwijls geen beletsel. Insecten die vanuit bomen of hogere struiken op de kale bodem vallen worden graag gegeten.

P.M. en W.V.